

TÜRKİYE'NİN DEMOGRAFİK YAPISINDAKİ DEĞİŞMELER

Koray BAŞOL (*)

ÖZET

Nüfus iktisadi açıdan, bir üretim faktörü olmasının yanısıra iktisadi faaliyetin amacı olması dolayısıyla da önemlidir. Ancak burada yalnız insan topluluğunun miktarı değil, nüfusumuzun çeşitli vasıfları önemli rol oynak. Nitekim nüfus tümüyle ele alındığı zaman büyük önem taşımaktadır. Nüfusun miktarı, yaş gruplarına ayırımı, nüfus artışının yanısıra beslenme, büyüme, konut, eğitim, sağlık, kültür ve dinlenme ihtiyaçlarının karşılanması iktisadi açıdan önem kazanmaktadır. Ayrıca nüfus ile ilgili konular emeği ile geçinen insanları yakından ilgilendirmektedir. İş bulabilme, işsizlik, ücret, çalışma şartları, konut, eğitim ve genel refah konuları nüfus ile yakından ilişkilidir. Bu nedenlerle bu çalışmamızda Türkiye'nin demografik yapısı incelenmiş, nüfusun ekonomi üzerindeki etkilerinin yanısıra, nüfus artışının neden olduğu sorunlar ve bunların çözüm önerilerine yer verilmiştir.

1. NÜFUS SAYIMLARI NÜFUS MİKTARI VE NÜFUS ARTIŞ HIZI

İnsan faktörü, ekonomik kalkınmanın hem "amacı" hem aracıdır. Ekonomik faaliyet ve kalkınmanın ortamı ise toplumdur. Bu bakımdan toplumsal ve sosyal gelişmeleri, demografik yapı başlığında ele alıyoruz. Ayrıca bu bölüm içinde geniş olarak nüfusu, istihdamı ve alt bölümlerinde de çalışma sorumluları ile sosyal güvenlik konularını bazı sosyal göstergeleriyle açıklıyoruz.

Nüfus, bir arazi parçası üzerinde yerleşmiş olarak yaşayan insanlar topluluğudur. Ülke ekonomilerinde doğal şartların yanında, beşeri şartlarında önemi büyüktür. Ancak burada yalnız insan topluluğunun miktarı değil, nüfusumuzun çeşitli vasıfları önemli rol oynar.

İnsanların geleneklerin etkisinden kurtulması ve yeni şeylere inanması oldukça güçtür. Bazı kimselerin nüfusun artışına karşı tutumlarının nedeni de budur. Bilimin hızlı nüfus artışının bir tehlike olduğunu söylemesine karşılık, çağlar boyu ekonomik ve politik gücün insan sayısına bağlı olduğunu gören ve sananlar 21. Yüzyıla girerken şartların değiştiğini, sayının değil, niteliğinin önem kazandığını, fazla sayının birçok hallerde güç kaynağı değil, zaaf kaynağı olduğunu anlayamamakta, kabul edememektedirler.

Nitekim, nüfus tümüyle ele alındığı zaman, büyük önem taşımaktadır. Nüfusun miktarı, nüfusun yaş gruplarına ayırımı, nüfus artışı bir ülkenin ekonomik yapısı hakkında bize önemli fikirler vermektedir. Diğer taraftan bir ülkede beslenme, giyinme, konut, halkın eğitimi, sağlık, kültür, eğlence ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılayacak tedbirler alınırken, hesaplar yapılırken

(*) Prof.Dr. D.E.Ü.İ.I.B.F. İktisat Bölümü.

gözönünde tutulacak temel sorunlardan biri, nüfus sorunlarıdır. Öte yandan nüfusla ilgili konular, işgücü ile geçinen insanları yakından ilgilendirmektedir. Başka bir ifadeyle, iş bulabilme, işsizlik, ücret, çalışma şartları, konut, eğitim ve genel refah konularının hepsi nüfusla ilgilidir.

Nüfus sayımları "Devlet İstatistik Enstitüsü Görev Yetki ve Kuruluşu" hakkındaki kanun gereğince, sonu sıfır ve beş ile biten yıllarda yapılmakta iken 1990 nüfus sayımından itibaren On yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 1923' ten bu yana tüm sayımlar Ekim ayı içinde yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ilk sayım 28 Ekim 1927' de olmuştur. Tablo: 1' de sayım yılları ve sonuçları verilmiştir. Bu durumda Türkiye nüfus çokluğu bakımından Dünya' da 16. Avrupa' da 5 büyük ülke görünümündedir.

Nüfusumuzdaki gelişmeler üç dönemde inceleyebiliriz.

TABLO 1: Yıllar İtibariyle Nüfusumuzdaki Değişmeler

Sayım Yılı	Toplam Nüfus (Bin)	Yıllık Ort. Nüfus artış Hızı(%)	Nüfus Yoğunluk (Kişi/km ²)
1927	13.648	-	18
1935	16.158	2.11	21
1940	17.821	1.96	23
1945	18.790	1.06	24
1950	20.947	2.17	27
1955	24.065	2.78	31
1960	27.755	2.85	36
1965	31.391	2.46	41
1970	35.605	2.52	46
1975	40.348	2.50	52
1980	44.737	2.06	58
1985	50.664	2.49	65
1990	56.473	2.17	73

Kaynak: DIE

1) Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan 19. uncu asra kadar olan sürede, ülke nüfusunu gösterecek güvenilir rakamlara sahip değiliz. Ancak, Osmanlı imparatorluğu zamanında büyük nüfus ve arazi sayımları yapıldığını hükümlara bazı istatistik defterlerinin tutulduğunu söyleyebiliriz. Bunlara göre Sultan Süleyman zamanında 1520-1530 yıllarında Mısır, Irak ve Tuna ötesi Avrupa bölgesi hariç: nüfusun 11. 357. 365 kişi olduğu tahmin edilmiştir.

2) İkinci dönemi 19' uncu yüzyıl teşkil eder. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunda ilk nüfus sayımı II. Mahmut(1831) zamanında olmuştur. Bu sayım yalnız erkek nüfusu içine almakta olup, Rumeli ve Anadolu Sancakları çevresini kapsamaktadır. O zaman elde edilen rakam, 3. 753. 643. olarak tesbit edilmiştir.

13 yıl sonra Padişah Abdülmecit (1844) ikinci bir sayım denemesi yaptırmıştır. Bu sayımda hem kadın, hem de erkek nüfus sayılmıştır. Bu sayıma göre nüfusun 36,5 milyon civarında olduğu tahmin edilmiştir.

19' uncu yüzyıl da yapılan sonuncu sayımın başlangıcı 1874' lere rastlar. Bu sayım, Rus Harbi dolayısıyla 10 yıl sonra gerçekleştirilmiştir. Bu nüfus sayımının amacı nüfus kütüklerini yapmak ve nüfus cüzdanı vermek olmuştur. 1884' lerde ilan edilen netice 28,9 milyondur. (Bulgaristan, Sırbistan, Eflak, Buğdan ve Doğu Anadolu' nun bazı kısımları kaydedilmiştir. Yalnız Anadolu kısmı 11,8 milyon olarak tesbit edilmiştir.

Bu yüzyılda Avrupa' da şiddetli bir nüfus artışı kaydedilmesine karşın Osmanlı İmparatorluğunda belirli bir gelişme yoktur. Nitekim, 1831' den 1884' lere kadar 53 yıl içinde Anadolu' nun nüfusu 7,5 milyona çıkmıştır.

3) Üçüncü dönem ise, 1927' lik nüfus sayımı ile başlayan ve günümüze kadar gelen devreyi kapsar. Bu dönemde, ülkemizde nüfus, en hızlı gelişmeyi 1950-1960 döneminde gösterdikten sonra, 1960-1965 arasında bu hız yavaşlamıştır.

1927-1935 Dönemi: 2.5 milyon olarak görülen artış (sekiz yılda) güvenilir değildir. Çeşitli sebeplerle bir miktar nüfusun (takriben 400 bin kişi) saklanmış olduğu bilinmektedir. 1927 sayım sonucu, hakiki miktardan azdır. Diğer taraftan 1935 sayımı da suni bir artış göstermiştir. Nitekim ülkeye giren göçmen sayısı (takriben 200 bin kişi) büyük artışa sebep olmuştur. Bu durumda 1927' deki gizlenen nüfus ile 1935' lerdeki göçmenlerin girişi arasındaki ilişki net olarak ele alındığında artışın 2.51 milyon kişi olmayıp, 1.91 milyon kişi olduğunu söyleyebiliriz.

1935-1940 Dönemi: içinde nüfusun süratle arttığını görmekteyiz. Bu artışa ülkeye giren göçmenler (208 bin) en büyük etken olarak görülmektedir. Yine bu rakamlar nüfus miktarından çıkarılınca hakiki artış miktarı biraz azalma kaydetmektedir.

1940-1945 Dönemi nüfus artışında bir yavaşlama görülür. Bu dönemde hiç göç hareketi olmamıştır. Harp yıllarında bulunmamız doğal nüfus artışını azaltıcı bir etken olmuştur. Ayrıca, bu dönemde baba olabilecek yaştaki nüfus silah altında bulunmaktaydı. Öte yandan aynı dönem içinde ölümlerin artmış olduğunu da ilave edebiliriz. Başka bir ifadeyle, doğumların azalması ve ölümlerin artışı nüfusun yıllık artış oranını frenlemiştir, hatta azaltmıştır.

1945-1950 Dönemini ele aldığımız zaman, yine nüfusumuzun hızla artmış olduğunu görürüz. Savaş sonrası dönemi olarak evlenmeler, buna bağlı olarak doğumlar, eski evliliklerde bile doğumların artışı en büyük faktör olarak görülmektedir. Diğer taraftan harp yıllarında yokluğu çekilen ilaçların, (penisilin, kinin sülfamid) tıp sahasında yeniliklerin bulunmasının ölümleri büyük ölçüde azalttığını söyleyebiliriz. Bir diğer etken de 1950 sayımından önceki aylarda 75 bin dolayında göçmenin ülkemize girmiş olmasıdır.

1950-1955 Dönemi: Bu dönemde nüfus artış hızı %2.78' e yükselmiştir. Bu yükselmenin ana nedenleri, evlenmelerin artması sonucu doğum hızının yükselmesi ve nüfus içindeki doğurgan yaştaki kadın oranının artmasıdır. Bu ve bundan sonraki dönem Türkiye' deki en hızlı nüfus artışının görüldüğü devredir.

1955-1960 Dönemi: Bu dönemde nüfus artış hızında eğilimin devam ettiğini ve artış hızının %2.85 olduğunu izliyoruz.

1960-1965 Dönemi: Bu dönemde nüfus artış hızı %2.46 dır. Bu düşmeyi doğumlarda bir azalma şeklinde yorumlamak doğru olmaz. Bir neden ise 200 bin kadar işçinin yurt dışına gitmesi, diğer neden ise doğurgan çağıdaki kadınların sayısının genel nüfusa oranında bir düşme görülmesidir.

1965-1970 Dönemi: Bu dönemde ise nüfus artış hızında çok az bir artma görülmektedir. Bu dönemin nüfus artış hızı %2.52' dir. Bu artış 1945-1950 döneminde doğanların doğurgan çağa erişmesi sonucu, doğurgan çağıdaki kadınların genel nüfus içindeki oranın yükselmesidir. Bu arada dış ülkelere olan işgücü göçü nüfus artış hızının daha da yükselmesini önlemiştir.

1970-1975 Dönemi: 26 Ekim 1975 tarihinde yapılan nüfus sayımına göre Türkiye nüfusu 40,3 milyona ulaşmıştır. Bu miktar yurt dışında çalışan işçileri içermemektedir. Nüfus artış hızı ise %2.50 dir. Bu artış hızı doğum oranlarının yüksekliği ve giderek ölüm oranındaki azalmadan ileri gelmektedir.

1975-1980 Dönemi: Nüfus sayısına göre ise Türkiyenin nüfusunun 44.737.000' e ulaştığını görüyoruz. Bu miktar içinde yine yurt dışında çalışan işçiler bulunmamaktadır. Nüfus artış hızı ise bir önceki sayım yılına göre biraz daha azalmış ve %2.06 olmuştur. Bu ülkemizin süratli bir şekilde kalkınabilmesi açısından sevinilecek ancak yeterli olmayan bir nüfus artış hızıdır. Başka bir ifadeyle 1975 yılından itibaren nüfus artış hızının biraz yavaşlamış olduğunu söyleyebiliriz. Bu yavaşlamayı birkaç nedene bağlamak mümkündür.

1- Ülkemiz nüfus sayımları hazırlanırken nüfusa göre yapılmaktadır. Ülke nüfusu içinde bulunanlar, buldukları yerlerde sayılırlar. 1963' lerden bugüne 950 bine yaklaşan vatandaşımız yurt dışında işçi olarak çalışmaktadır. Bunlar 1960 sayımında sayılmış iken, 1965, 1970'ten itibaren tüm sayımlara dahil edilmemişlerdir.

2- Kentleşme ve endüstrileşme eğilimi doğum oranını, doğurganlık oranını düşürmüştür.

3- 1940-1945 döneminde doğanlar, 1960-1965 yıllarında doğurgan hale gelmişlerdir. Ancak sayıları az olan bu kuşağın doğurabileceği çocuk sayısında düşük kalmıştır.

4- Yeni bir nüfus politikasıyla " Nüfus Planlaması " ve " Aile Planlaması " metodlarının uygulanmaya başlamış olması da doğumları etkilemiştir.

5- Kadının yaşam şartlarının ağırlaşması nedeniyle çalışma hayatına girmesi doğumları azaltmıştır.

1980-1985 Dönemi: Nüfus sayımına göre ise, Türkiye' nin nüfusunun 50.664 bine ulaştığını görüyoruz. Bu dönemde nüfusun artış hızının giderek olumsuz bir artış gösterdiğini ve %2.49' a çıktığını tesbit ediyoruz. Yine bu miktar içinde yurt dışında çalışan işçilerimiz bulunmamaktadır. Ayrıca 1985 nüfus sayımı içinde 1 milyon civarında saklı nüfus vardır. Bu nüfus henüz nüfusa kayıtlı değildir. Bu beş yıllık dönemdeki nüfus artışı Cumhuriyetin ilanından bu yana 5.927 bin ile en yükseğidir.

1985-1990 Dönemi: Bu dönemde nüfus artış hızı bir önceki döneme göre önemli ölçüde düşmüş (%2.17) ve nüfusumuz 56.473 bine ulaşmıştır. Nüfus artış hızımız bu azalmaya rağmen yine %1.7 olan dünya ortalamasının üzerindedir. Son nüfus sayımının yapıldığı 1990 nüfus sayımına göre bölgelerimiz açısından en yüksek artış hızı G.D.A Bölgesine aittir. DIE verilerine göre Türkiye' de bölgeler itibariyle nüfus artış oranları şöyledir.

TABLO 2: Bölgelere Göre Nüfus Artış Hızı

Bölgeler	Nüfus Artış Hızı (%)	
	1980	1990
Marmara ve Ege Kıyıları	3,2	3,48
Akdeniz Kıyısı	3,0	3,14
Trakya Bölgesi	2,9	3,21
İç Anadolu Bölgesi	2,1	1,43
Doğu Anadolu Bölgesi	1,8	1,24
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1,5	3,63
Karadeniz Kıyısı	1,4	0,53
Batı Anadolu Bölgesi	1,3	1,76

Kaynak: DIE

Ortalama bir hesapla Türkiye' de her yıl 1 milyon 200 bin artmaktadır. Yalnız İstanbul şehrinde yılda 70 bin doğum olmaktadır. Nüfus artışının diğer ülkelerle karşılaştırılmasını yaptığımız zaman, korkunç denecek bir sonuçla

karşılaşmaktayız. Nitekim seçtiğimiz 16 ülkenin nüfus artışlarına baktığımızda, ülkelerle nüfus artış hızlarının düşük, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise nüfus artış hızlarının çok yüksek olduğunu görmekteyiz (TABLO: 3).

TABLO 3 Seçilmiş Ülkelerde Doğal Nüfus Artış Hızı (1990)

Ülkeler	%	Ülkeler	%
Belçika	0.1	Japonya	0.4
İngiltere	0.1	Kıbrıs	1.0
F. Almanya	-0.2	Türkiye	2.2
Fransa	0.4	Hindistan	2.1
İtalya	0.1	İran	3.4
A.B.D	0.8	İrak	3.5
S.S.C.B	0.8	İsrail	1.6
Hollanda	0.4	Meksika	2.2

Kaynak: UNFPA

Buradan, "Türkiye gelişmekte olan ülkelerin ekonomik özellikleri arasında saydığımız hızlı nüfus artışı olan bir ülke durumunu muhafaza etmektedir" diyebiliriz.

Şehirlerdeki artış hızı %3,4 köylerdeki artış hızı ise, %0,5 olarak görülmektedir. Bu artış oranı doğumlardaki fazlalığa, ölümlerdeki azlığa ve yurdumuza çeşitli dönemlerde gelen göçmenlere bağlı olarak devamlı yükselmiştir. Öte yandan köylerde doğum oranı (binde 43,9) şehirlere göre (binde 31,4) daha yüksek bulunmaktadır. Aynı zamanda ölüm oranları da köylerde (binde 17), şehirlerdekinden (binde 11) yüksek bir düzeydedir. Ortalama kaba doğum hızı binde 30,6 ve kaba ölüm hızı binde 9,0'dır. Doğuştaki hayat, ümidi ise genel olarak 65,18 erkekte 63,1, kadında 68,2'dir (*). Köylerde doğum oranı fazla olmasına rağmen nüfus artışının az olması göçlere bağlanabilir.

Ölümlerin yaşlara göre dağılımına baktığımızda, ülkemizde ölenlerin %53'ünü beş yaşından küçük çocuklar olduğu görülür. Yüksek çocuk ölümleri Türkiye'yi, diğer ülkelerden ayıran önemli bir demografik özelliktir. Bebek ölümleri binde 65 dir (TUNCER, 1976, S. 103). Finlandiya ve İsveç ve Japonya'da binde 7, A.B.D. ve Rusya'da daha azdır. Afganistan, Sierra Leone dünyada birincidir.

(*) 1990-1995 için ise 67,6,65,1 ve 70,3 hedeflenmiştir. Ortalama ömür Japonya'da 82, İngiltere'de 78, Almanya'da 78, Fransa'da 80, ve ABD'de 72'dir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Türkiye' nin kaba doğum oranı ortalama olarak binde 31, kaba ölüm oranı ise binde 9 civarındadır. Buradan da doğal nüfus artış hızının binde 21 olduğunu görmekteyiz. Nüfus artış hızı ekonomik ve sosyal yapı ile iki yönden ilişkilidir. Bunlardan biri, nüfus artışının hızı ekonomik büyümeyi kısa dönemde baskı altında tutmaktadır. Başka bir ifade ile hızlı nüfus artışı açlık, fakirlik ve işsizlik gibi büyük sorunları ortaya koymaktadır. Diğerisi ise, nüfus yapısını gençleştirmekte, 0-19 yaş grubunu toplam nüfustaki payını arttırmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE NÜFUSUN DİĞER ÖZELLİKLERİ

2.1. Nüfusun Cinsiyet Durumu

Bir ülkenin nüfusunda erkek yapısının, kadına oranla azlığı ve çokluğu, o toplumun kuvvet ve gelişiminde önemli bir etken olmaktadır (Cillov, 1960, s. 105). Türkiye' de 1927 yılından sonra yapılan nüfus sayımlarında tesbit edilen cinsiyet durumunda önemli gelişmelerin olduğunu görmekteyiz. Türkiye' de 1945 yılına kadar kadın nüfus erkek nüfustan fazla olmuştur. (Balkan, 1. Dünya ve İstiklal Savaşlarının etkisiyle). Ancak 1945' ten sonra kadın nüfus, erkek nüfusu takip ederek, müştereken ve muntazam artışlar kaydetmiştir. 1990 nüfus sayımına göre kadın nüfus oranı %49.3, erkek nüfus oranı ise %50.7 dir. Erkek nüfus, fazlalığını dış güçlere rağmen hala muhafaza etmektedir. Toplam nüfusumuzun 28.607 bini erkek, 27.866 bini kadındır.

Bu rakamlar, bütün yerleşim merkezlerinde aynı değildir. Genellikle köylerde kadın nüfus hakim iken, şehirlerde erkek nüfus hakimdir. Erkek nüfus fazlalığı özellikle, büyük şehirlerimizde görülmektedir. Örneğin; İstanbul' da 1000 kadına 1170 erkek, Ankara' da ise 1000 kadına 1224 erkek isabet etmektedir. Kadın ve erkek nüfus dengesini bozan bazı faktörler arasında, ortalama ömür, yaş, yabancı ülkelere vaki göçler, iç göçler ve harpler başta gelmektedir.

2.2. Nüfusun Yaş Yapısı

Türkiye' nin nüfusunda görülen yaş grupları dağılımı, genç ve dinamik bir durum ortaya koymaktadır. Nüfusun yaşlara göre bölünüşünde, şu gruplar ortaya çıkmıştır. 0-19, 19-59, 59 ve yukarısı. Öte yandan yapılan başka bir çalışmada ise 0-15, 15-64, 64 ve yukarısı şeklinde bir gruplanmaya gidildiğini söyleyebiliriz. Bu gruplar çeşitli araştırmacılara göre farklı şekilde tesbit edilmiştir.

Yapılan tesbitlerde fertlerin nüfus sayımlarında hatalı yaş beyanlarının etkileri çok fazladır. 0-19 yaş grubunda olanlar (çocuk veya üretici olmayan) genç nüfus, 19-59 yaş grubunda olanlar (üreticiler) çalışabilirler veya aktif nüfus, 59' dan yukarı olanlar ise çalışmayan (tüketici) veya ihtiyar nüfus olarak kabul edilmektedir.

1990 sayımlarına bakacak olursak; üretici olmayan nüfusun toplam nüfus içindeki payı %35.8, aktif nüfusun payı %60 ve tüketici nüfusun payı %4.2 olarak görülmektedir. Gelişmiş bir ülke olarak Fransa' yı örnek verdiğimizde; 0-19 yaş grubu %30,5, 19-59 yaş grubu %52, 2, 59' dan yukarı yaştakiler grubu toplam nüfusta %17.3 paya sahiptir. Türkiye'deki bu durumu yaş piramidi ismini verdiğimiz grafik üzerinde incelediğimizde piramidin tabanının geniş olduğu görülür. Çünkü üretici olmayan kitle büyüktür. Buna karşı üretici kitle daha azdır, piramidin orta kısmını teşkil eder. Piramidin tepesini az olan yaşlı tüketici kitle teşkileder.

Diğer taraftan bağımlı nüfus ve bağımlılık oranı da büyük bir önem taşımaktadır. Ekonomik olarak aktif olan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu nüfus grubuna bağımlı nüfus (dependants) denir. Teorik olarak, 0-14 yaş grubu ile 65 yaş ve üstü grubu bağımlı nüfus olarak kabul edilir. Ekonomik ve demografik bakımdan çalışan insanlara isabet eden çalışmayan insan sayısı büyük önem taşımaktadır. İşte çalışmayacak yaşta olanlar (çocuklar) ve yaşlı nüfusa (ihtiyarlar) bağımlı nüfus denilmektedir. Bu ülkede bağımlı nüfus sayısı ne kadar çok ise, üretime katılan fertlerin yükleri de o kadar çok artar. Bu yük de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı güçleştirir

Ekonomik ve demografik olarak üretken olmayan nüfusun çalışan nüfusa oranı şeklinde tanımlanabilen bağımlılık oranı (dependancy ratio) (ERGIL, 1977, s. 9) ekonomik yönden aktif olan her bin kişinin kendi dışında bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sayısını gösterir (AKTAN, 1972, s. 13).

$$B. O = \frac{(0-14) (65 \text{ ve üstü}) \text{ yaşta olanlar}}{(15-64) \text{ yaş grubundaki nüfus}} \times 1000$$

Bu bağımlılık oranı ülkeden ülkeye değişmektedir. Ayrıca bu oran köylerde şehirlere göre daha yüksektir. Türkiye' de ortalama 840 olan bu oran kırsal yerlerde 930, kentsel terlerde 780, Doğu Anadolu' nun kırsal yerlerinde 1090' a kadar çıkmaktadır. 1960 yılında ekonomik yönden aktif olan her bin kişi kendi dışında 849 kişiye bakarken bu sayı 1990 yılında 667 kişiye düşmüştür (DPT, 1990, s. 284). Avrupa Topluluğu ülkeleri, A. F. D. ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde bağımlılık oranı 500, Suriye, İran ve Irak gibi gelişmekte olan ülkelerde ise 1000 dolayındadır.

2.3. Nüfusun İş Kollarına Göre Dağılımı

Bir ülkenin sosyo-ekonomik yapısını incelerken üzerinde durulması gereken bir konu da, aktif nüfusun sektörlere (iş kollarına) göre dağılışıdır. Fertlerin ekonomik faaliyet durumlarına ilişkin bilgiler nüfus sayımları aracılığı ile toplanmakta olup 1927' den 1945 yılına kadar yapılan sayımlarda meslek hakkında toplanan bilgilerin geçerli olduğu iddia edilmektedir. 1950 yılından itibaren yapılan sayımlarda uluslararası kriterlere göre toplanan bilgiler

nüfusun hem ferdi mesleklerini hemde ekonomik faaliyet dallarını belirtecek güçte olmuştur.

İstihdamın sektörel yapısı, aynı zamanda gelişmişliğin de bir göstergesidir. Örneğin; Japonya, ABD, İngiltere ve B.Almanya gibi gelişmiş ülkelerde istihdamın çok büyük bir bölümü sanayi ve hizmetler sektöründe yer alırken , gelişmekte olan ülkelerde, dağılımlar farklılık göstermekle birlikte, tarım sektörü ağırlığını hissettirmektedir. İstihdamın sektörel dağılımıyla ilgili veriler Tablo: 4' de görülmektedir. Bu verilere göre özellikle, planlı dönemin başından bu yana, ekonomimizdeki yapısal değişikliğe paralel olarak, sanayi ve hizmetler kesimindeki istihdam giderek artmaktadır. Bu değişim sürecinde, tarımın istihdamdaki payı 1960 yılında %76 iken 40' a düşmüş, buna karşılık, sanayideki istihdamın payı %10' dan %15' e, hizmetler kesiminin payı ise %14' den, %43'e yükselmiştir.

TABLO: 4 Aktif Nüfusun Sektörlere göre Dağılımı (%)

Sektörler	1927	1960	1970	1980	1985	1990	1993 (*)
Tarım	81	76	70	62	58	50	41.7
Sanayi	6	10	10	11	13	15	15.1
Hizmetler	13	14	20	26	28	35	43.2

(*) DPT program hedeflerine göre tahmin

Diğer taraftan alt sektörler itibariyle istihdam ise, madencilikte %0,8, imalat %14.2, enerji %0,2, inşaat %5.3, ulaştırma %4,4 mali müesseseler %2,3 diğer hizmetler % 12.8' dir.

Bir diğer önemli nokta ise aktif nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin çoğunluğunun tarım sektöründe toplandığını, diğer sektörlerde ise okuma yazma bilenlerin daha büyük oran ve miktarlara yükseldiğini görmekteyiz.

Diğer taraftan, aktif nüfus mesleklerdeki mevki itibariyle şöyle bir dağılım göstermektedir. Tarım kesiminde çalışanların %65' i ücretsiz aile işçisi, %29' u kendi hesabına, %5,7' si ücretli ve %0,3'ü de işverendir. Sanayi ve hizmetlerde ise çalışanların %44,4'ü aile efradı, %24' u kendi hesabına çalışmakta, %31' i işçi ve %1' i işveren olarak görülmektedir.

TABLO: 5 Seçilmiş Ülkelerde Aktif Nüfusun Sektörel Dağılımı (%)

<u>Gelişmiş Ülkeler</u>	<u>Tarım</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>
Belçika	2,9	29,3	67,8
Danimarka	6,2	26,9	66,8
B. Almanya	5,3	40,9	53,7
Fransa	7,3	31,3	61,3
Hollanda	4,8	26,8	68,4
Japonya	8,5	34,5	57,1
İtalya	10,9	33,1	56,0
İngiltere	2,6	31,1	66,4
ABD	3,1	27,7	69,3
İspanya	16,1	32,1	51,8
<u>Gelişmekte Olan Ülkeler</u>			
Yunanistan	28,5	28,1	43,4
Pakistan	21,9	34,1	44,0
İrak	3,10	22,0	47,0
Mısır	46,0	20,0	34,0
Yugoslavya (1)	32,5	33,5	34,0
Pakistan (1)	65,0	16,0	19,0
Türkiye	57,1	17,5	25,4

(1) 1980

Kaynak: Eurostat, Basic Statistics of the Community., 25 th edition. Brussels- Luxemburg, 1980. World Bank, World Development Report, 1988

2.4. Nüfusun Eğitim Durumu

Bir ülkenin ekonomik ve sosyal gücünün, nüfusun okur-yazarlık durumuyla bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Okur-yazarların sayısının yüksek olduğu ülkelerde, ekonomik gelişme oranı da güç kazanır.

Türkiye' de okuma - yazma bilenlerin sayısı yıldan yıla artmaktadır. Bu artış özellikle erkek nüfusta belirli bir hal almıştır (SERPER, 1987, s. 71).. 1927' lerde 6 yaştan yukarı nüfusumuzun %89,4' ü okuma- yazma bilmez idi. Bugün bu oran %19,54' e düşmüştür. Başka bir ifadeyle okuma- yazma bilenler % 10,6' dan 1990' da %80,46' ya yükselmiştir (DİE, 1993). Bu durum kıvanç verici olmakla beraber diğer ülkelerle karşılaştığımız zaman maalesef yine çok geride kaldığımızı görmekteyiz. Nitekim okuma- yazma bilmeyenlerin toplam nüfusa oranları Avusturya' da %1, Fransa' da %1, Belçika' da %2 ve A.B.D. %1' dir. Bu oran Mısır' da %77 ve Hindistan' da %80 civarındadır.

Öte yandan ülkemizdeki okur yazarların çoğunluğunun genç nüfusta toplandığını tesbit etmekteyiz. Ayrıca okur yazarların yine büyük bir çoğunluğunun şehirlerde olduğunu görmekteyiz. Ülkenin kültür seviyesi bir de okur yazarların bitirdikleri son öğretim kurumlarına göre de önem kazanmaktadır. Ne var ki, Ülkemizde okur yazarların genellikle ilkokul eğitimi gördükleri ve yüksek tahsil görenlerin sayısının düşük olduğunu ilave edebiliriz. Başka bir ifadeyle okullaşma oranının düşük olduğunu söyleyebiliriz (*).

2.5. Nüfusun Göçler Açısından Durumu

Göçler (**) olayın meydana geldiği anda veya sonradan yapılan sayımlarda sorulan sorularla tesbit olunabilir. Dış göçlerde ülkenin sınırlarının aşılması söz konusu olduğundan sınır kapılarında liman ve hava alanlarında anında yapılan kayıtlarla göçler tesbit olunur. İç göçlerin tesbiti ise çok güçtür. Ancak daimi bir nüfus kayıt sistemi bulunan ülkelerde adres değişiklikleri de tesbit edildiği için iç göçlerin ölçüsü elde olunabilmektedir. Diğer ülkelerde ise iç göçler nüfus sayımlarındaki sorular ve sayım sonuçlarının tasnifiyle tesbit edilebilmektedir. Bunun için doğum yeri esasına dayanan metod kullanılır. Buna göre nüfusun göç durumu 3'e ayrılır.

- 1- Hiç göç etmemiş olanlar (doğduğu vilayette bulunanlar),
- 2- Başka bir vilayette doğanlar,
- 3- Yabancı bir ülkede doğanlar,

Öte yandan sayım ve hayati kayıtlardan faydalanılarak göçlerin miktarının tesbiti yapılabilmektedir. Örneğin, bir ülkede iki sayım devresi arasında ülke nüfusu N_1 den N_2 ye çıkmış olsun. Bu ülkede sayım devresindeki doğumlar D , ölümler $Ö$ ile gösterilsin. Ülkeye gelen göçmenleri bulabilmek için şu formülden yararlanılır.

$$M = N_2 - [(N_1 + (D - Ö))]$$

Bu teorik açıklamalarım dan sonra ülkemizde 1950 yıllarında başlayan bir değişimden söz etmek mümkündür. Nitekim bu tarihten itibaren Türkiye, nüfusun yerleşme biçimi bakımından temel nitelikte bir değişim içindedir.

(*) Okullaşma Oranı= Öğrenci Sayısı / Çağ Nüfusu

Herhangi bir öğretim kurumunu bitirenler %65, ilkokul %98, Orta %53, Lise %27, M.T.O. %14, Yükseköğrenim %12, Gecekonduarda okullaşma oranı %34, ilkokul %52, Ortaokul %7, Lise %6 ve Üniversite %1' dir.

(**) Göç yönlerini kırsal yöreden kente, kırsal yöreden kırsal yöreye, kentlerden kentlere, kentlerden kırsal yöreye olmak üzere dörde ayırabiliriz.

Toplumsal ve ekonomik birimler olarak köyler, kasabalar ve kentler değişiklikler geçirmişler, nüfusun çeşitli tiplerdeki yerleşme biçimleri arasındaki dağılımı, kentsel topluluklara ağırlık kazandırıcı bir yön almıştır. Türkiye'de nüfus yüksek sayılacak bir derecede hareketlilik kazanmıştır. 33 yıllık süre içinde yaşadığı yerler doğdukları yerlerden farklı olan nüfus kesimi, bu sürenin başlangıcındaki nüfus kesiminin oranca iki katına ulaşmıştır.

Bu göç eğilimi toplumdaki sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelerin bir nedeni olduğu kadar bir sonucu olmasıyla da önem kazanır. A.G.Ü ile G.O.Ü 'nün bir sorunu olan göç, daha temeldeki bazı sorunların yansımasıdır (nüfus ile toprak dengesinin bozulması, hızlı nüfus artışı ...). Yirminci yüzyılda gerek kapitalist, gerek sosyalist sistemler tarafından vazgeçilmez bir ihtiyaç olarak kabul edilen planlamanın Türkiye'de çeşitli nedenlerden dolayı etkisiz kalışı kır-kent arası, bölgeler arası ve kesimler arası dengesizliği yaratarak göçün nedenini ve niteliğini belirlemektedir. Güçlenen bu dengesizlik, göçün hızı, miktar yönüyle belirlendiği kadar göç edenlerin etmeyenlerden farklı özellikler göstermesinden ileri gelmektedir. Türkiye'deki farklılıklarının yönünü, derecesini, göç tipini, çıkış ve varış noktalarının gelişmişlik düzeyiyle ilgisini belirtmek amacıyla yapılan bir araştırmada on beş metropole yönelen göçlerde "seçiciliğin" (*) az çıktığı ve ekonomik büyüme, teknolojik gelişmenin çıktığı ve yoğunlaştığı Ankara, İzmir ve İstanbul kentlerine göç edenlerin sosyo ekonomik statü endekslerinin düşük olduğu görülmüştür. Bu bulgu Türkiye'deki göç eğiliminin temeldeki sorunların yansımasıyla oluştuğunu göstermekte olup, yönelişi genellikle kır-kent doğrultusunda olan bu göçler, dengeyi sağlamak yerine daha da bozmaktadır. Türkiye demografyasındaki bu eğilim içi ve dış göçler olarak görülmektedir.

İç Göç (Internal migraton): Nüfus kesiminin doğdukları yer ile en son oturdukları yerler arasındaki fark, bu nüfusun yurt içi göçlerini gösterir (**). Sosyal yapıdan kaynaklanan yurt içi göçlerin iki özelliği vardır. Birincisi göç eden nüfus içinde erkeklerin %65 oranıyla başta gelmesi, diğeri ise İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropoliten merkezlerin bulunduğu bölgelerde yoğunlaşmasıdır.

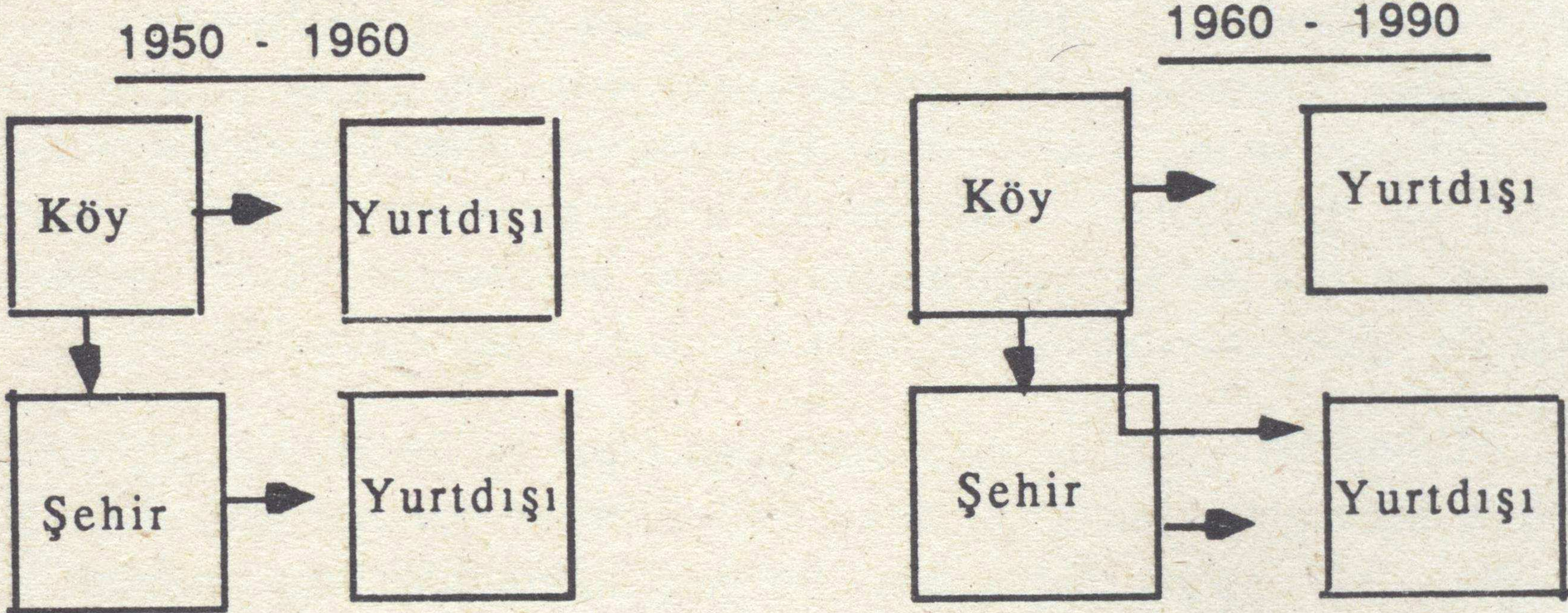
1950 yılından bu yana Doğu Marmara, Orta Anadolu ve Çukurova bölgeleri önemli miktarlarda göçmen nüfus kazanmış bulunmaktadır. İç göç nüfus kazanan illerin çoğu, Samsun' dan Hatay' a çekilen bir hattın batısına

(*) Bogue'nin görüşüne göre, "Ekonomik büyüme ve teknolojik gelişme tarafından uyarılan göç daha çok eğitim görmüş olanları çeker". Geniş bilgi için bkz. Nüfus Etüdlerin Enstitüsü Bülteni, H.Ü.N.E.E., Ankara, 1973, Cilt. 1, Sayı. 4, s.6.

(**) Bir ülke içinde yaşayanların ülkenin bir yerinden diğeri bir yerine çalışmak ve yerleşmek amacıyla gitmeleridir.

düşmektedir. Ankara hariç Doğu ve Güney Anadolu, Karadeniz bölgesi ve bazı Orta Anadolu illeri iç göçlerle nüfus kaybeden yörelerdir. En çok göç kabul eden bölge, başta İstanbul olmak üzere Marmara'dır. Kente göçün, yarısından fazlası bu bölge şehirlerine olmaktadır. Arkasından Ege ve İç Anadolu şehirleri gelmektedir. Akdeniz ve Karadeniz bölgesi şehirlerine göç hızı üç bölgeninkinden epeyce düşüktür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden yurdun diğer bölgelerine işgücü akımı vardır. Bu akım şehirlere doğru olmaktadır. Buradaki önemli nokta, Türkiye'deki kırsal nüfustaki şehire göç eğiliminin büyük şehirlere doğru olması ve kısa zamanda 500 binden fazla nüfuslu şehirlerin sayısının 39'a çıkmış bulunmasıdır (*). Başka bir ifadeyle büyük şehirlerimizdeki nüfus artışı diğer küçük şehirlere oranla daha hızlı bir şekilde ceryan etmiştir.

Diğer taraftan aşağıdaki şemada da görüleceği üzere 1950-60 ile 1960-90 döneminde kır-kent ve yurt dışı göç olayları değişik bir biçimde ceryan etmiştir.

Dış Göç (External migration): Hızlı nüfus artışı, tarımsal alanların veraset yoluyla parçalanmasının ana sebebi teşkil ederken, artan nüfusu emebilecek sanayi merkezlerinin bulunması insan-toprak dengesini bozarken aynı zamanda yurt dışına olan göçleri de başlatmıştır (**). 1965 nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'deki illerin % 23'ünde dışa göç vardır. Gidenlerin

(*) **Göç alan iller:** İstanbul, Ankara, İzmir, Edirne, Kocaeli, Zonguldak, Adana, Tekirdağ, G. Antep, Erzurum, Kayseri, Antalya, İçel, Manisa ve Van'dır. **Göç veren iller:** Hakkari, Nevşehir, Bilecik, Çankırı, Sinop, Samsun, Amasya, Tunceli, Bitlis, Afyon, Niğde, Kırşehir'dir. Geniş bilgi için bkz. 1990 Nüfus Sayımı İdari Bölünüş D.İ.E.

(**) Dış göçleri ikiye ayırmak gerekir.

1- Yurt dışı dan ülke nize y. an göç (içer. doğru ç)

2- Yurt içinden yabancı ülkelere yapılan göçler (dışarıya doğru göç)

sayısı ve nitelikleriyle her bölgenin ekonomik durumu arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bölgelerarası ekonomik durum, karşılaştırılırken her bölgeden giden işçilerin niteliği bölgelerarası iktisadi durum ve yapı farklılaşmasının önemli bir göstergesi olabilir (AKAR, 1972, s. 26). Batıya yaklaştıkça göç hareketinin görüldüğü illerde azalma olmaktadır. Dışa göçün en az olduğu iller Ege, Marmara ve Akdeniz bölgeleridir. Vaktiyle dışa göç süreci olan illerden Ankara, Gaziantep ve Diyarbakır ekonomik gelişme sayesinde şimdi göç edilen yerler durumunu almıştır. Nisbi anlamda gelişme gösteren yerler de ülkenin dışına göç edilen yerleri arasında bulunmaktadır. 1963-73 döneminde yurt dışına gönderilen işçilere ait rakamlar, nisbeten az gelişmiş halde bulunan Orta Anadolu bölgesinin, dış ülkelere işçi gönderiminde gelişkin Marmara Bölgesini izlediğini ve ikinci geldiğini göstermektedir. Yurt dışına işçi göçünün yapıldığı illere ait bilgiler ile ülke içi nüfus göçü arasında bir karşılaştırma yaptığımızda ülkenin nisbeten gelişmiş sayılabilecek batı kısmının ve özellikle iki büyük kentsel nüfus merkezinin iç nüfus göçünde en çok nüfus kaybeden doğu kısmındaki gelişmemiş illere oranla çok daha yüksek oranda ülke dışına işçi gönderdiğini açıkça görmekteyiz. Dış göç, iç göçün tersine en zengin bölgelerden başlamak üzere gerçekleşmektedir. Dış göçler ülke içindeki aktif nüfusun verimi düşük sektör ve kollardan yüksek verimlilere doğru kademeli bir akışı önlemektedir. Ayrıca kırsal ve kentsel nüfusun demografik bileşimi de çok keskin değişimlere neden olmaktadır. Nitelikli işçilerin azalması (*), ulusal sanayinin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye'de nüfus artışına etki eden diğer bir faktör dış göçlerdir. Cumhuriyet döneminin başlangıcından beri Türkiye devamlı göç alan bir ülke olmuştur. Türkiye'ye doğru olan bu göç hareketinin asıl sebebi Osmanlı İmparatorluğu'nun son asırlarda uğradığı toprak kayıplarıdır. Toprakların kaybı ile buralarda yerleşmiş bulunan Türk nüfus, Türk hakimiyeti altında bulunan bölgelere doğru bir geri dönüş hareketini başlatmıştır.

Ülkeye yoğun göç hareketleri Kurtuluş Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Bu göçler, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı ve Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ulusal sınırlar dışında kalan ülkelerle, Orta Asya ülkelerinden, özellikle Doğu Türkistan'dan olmaktadır. Türkiye'nin en büyük göç sorunu Kurtuluş Savaşı yılların hemen sonra kendini göstermiş ve Yunanistan ile yapılan karşılıklı göçmen değişimi ile sonuçlanmıştır. Bunu izleyen yıllarda çeşitli Balkan Ülkelerinden ve Türkistan'dan Türkiye'ye geniş çapta göçler olmuştur. Göçler, gelenlerin hukuki durumlarına göre üç bölümde toplanmaktadır (BAŞBAKANLIK, 1983, s. 31).

(*) Yurt dışına giden işçilerimizin %70'i kalifiyedir.

1- Yurtlanmış (İskânlı) göçmenler, T.C. Hükümetince yerleştirilmek ve çeşitli yerleşme yardımı yapılmak üzere ülkeye kabul edilen göçmenler.

2- Serbest göçmenler, T.C. Hükümetinden yerleşme yardımı istememek koşuluyla kendi veya Türkiye'deki akrabalarının imkan ve yardımlarıyla ülkeye kabul edilenler.

3- Mülteciler (refugee), çeşitli nedenlerle ülkelerini bırakıp Türkiye'ye sığınan kimselerdir.

Bu göçler esas itibarı ile Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya gibi Balkan ülkelerinden olmuştur (YALÇINTAŞ, 1972, s. 45).

TABLO: 6 Türkiye'ye Gelen Göçmenler (1923-74)

<u>Ülkeler</u>	<u>Göç Eden Nüfus</u>	<u>Oranı (%)</u>
Bulgaristan	415.020	32.2
Yunanistan	408.601	31.7
Yugoslavya	300.710	23.3
Romanya	121.685	9.4
Türkistan	2.582	0.2
Diğer Ülkeler	12.552	1.0
Sığınanlar	28.390	2.2
Toplam	1.289.540	100.0

Kaynak: Akbank Kültür Yayını, a.g.e., s. 664.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi en çok göç hareketi sırasıyla Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'dan olmuştur. 1974 yılına kadar Bulgaristan'dan ülkemize göç edenlerin sayısı 415.020 kişidir. Bu sayının toplam göç eden nüfusa oranı %32, Yugoslavya'dan %23 ve Romanya'dan göç edenlerin oranı %3 düzeyindedir.

Türkiye'den giden göçmen sayısı gelen miktara göre oldukça azdır ve 200.000 kişi civarındadır. Bu genel toplamın en büyük kısmı 150.000 kişi ile mübadele ile Yunanistan'a gidenler teşkil etmektedir. Dışarıya doğru ikinci göç hareketi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1948'de İsrail devletinin kurulmasından sonra bu ülkeye gidenlerdir. Türkiye'den göç edenlerin sayısı 35.000'e ulaşmaktadır. 1960-1965 döneminde ise Rus asıllı Hıristiyan, 7.000 kadar Malakan ve Kazak, BTD'na ve Amerika'ya göç etmişlerdir.

Türkiye'den dışarıya göç edenler ile gelen göçmenler arasındaki farka baktığımızda, 1975 nüfus sayımına kadar meydana gelen göç hareketleri sonunda, yaklaşık 1 milyon 100 bin kişilik bir farkın nüfus artışıımızı etkilediğini görüyoruz.

2.6. Nüfusun Yerleşme Durumu

Nüfusun yerleşme (kırsal ve kentsel) durumuna baktığımızda, son nüfus sayımına göre köy, il ve ilçe olarak 37.136 yerleşim merkezi vardır. Bunlardan 76'sı il, 829'u ilçe, 688'i bucak ve 35.545'i köydür (DİE, 1993). Türkiye'de diğer ülkelerde olduğu gibi nüfusun yerleşme durumu özellik göstermektedir. Ülkemizde çeşitli şekillerde yerleşmiş olan toplulukları basit bir ayırımla göçebeler, köyler ve şehirler olarak üç grupta toplayabiliriz.

Göçebeler yüksek dağlarda yaşayan, henüz yerleşmemiş olan topluluklardır. 50 bin civarında bulunmaktadır. Daha ziyade hayvancılık, çobanlık, kısmen tarım ve eşya nakliyatı ile geçinmektedirler. Bilindiği gibi yerleşme şekillerinin arasında en küçük üniteyi köyler teşkil eder. 1990 sayımına göre toplam nüfusun %41'i köylerde oturmaktadır (23.146 bin kişi).

Köyleri gene basit bir tanımlama ile nüfusu 3.000'den az yerleşim merkezleri diye tarif edebiliriz. Burada tarım başlıca geçim kaynağıdır. Köylerimizin yoğunluğu düşüktür. 1000 km² ye takriben 6 köy düşmektedir. Köylerin yoğun olduğu alanlar, başta Karadeniz kıyıları olmak üzere kıyılarımız, Ege ve Marmara bölgeleridir.

Bu arada köylerimize düşen ortalama arazi miktarının da fazla olmadığını söyleyeceğiz. Nitekim köylerimize düşen ortalama arazinin 25 km² olduğu görülmektedir. Ancak Konya ve çevresinde beher köye 50 km² arazi düştüğü halde, Trabzon dolayında bu rakam 8 km² ye kadar inmektedir.

Nüfusu 3.000 ile 10.000 arasında olan yerleşme merkezlerini kaza (ilçe), 10.000'i aşan üniteleri ise şehir olarak ele almaktayız. 1990 sayımındaki sonuçlara göre, toplam nüfusun %59'u şehirlerde oturmaktadır (33.326 bin kişi).

Son yıllarda kırsal yöreden şehirlere hızlı bir nüfus akımı olmuştur. Türkiye'de 1950 yılından sonra başlayan şehirleşme eğilimi 1960-70 döneminde en yüksek düzeye çıkmıştır. 1970-80 döneminde ise biraz gerileme göstermiştir. Ancak 1980-84 dönemi içinde şehirleşme hızı %5,1 (1990-94) döneminde ise %4,5 civarındadır. Kuzey Akdeniz ülkelerinde şehirleşme (*) düzeyi İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerine nisbetle çok daha düşük düzeyde kalmaktadır. Örneğin; şehirli nüfus oranı İngiltere'de %91, İsviçre'de %87, Almanya ve Danimarka'da %85'dir. Halbuki Kuzey Akdeniz ülkeleri arasında en üst düzeyde şehirleşmiş olan Fransa'da nüfusun %76' sı şehirlerde yaşamaktadır. Şehirleşme oranı yüksek olduğu halde, buna rağmen şehirleşme hızı halen yüksek olan İspanya'dır. Doğal olarak şehirleşme düzeyi yüksek olan ülkelerde şehirleşme hızı yavaşlamaktadır. 1970-80 döneminde Türkiye'de ortalama şehirleşme hızı İspanya'nın iki misli olmuştur. Burada önemli bir nokta Türkiye'deki kırsal nüfustaki şehirlere göç eğilimi büyük şehirlere doğru olmuş ve şehirlerin sayısı süratli artmıştır. Ancak sanayileşmenin ve gelişmişliğin bir göstergesi sayılan şehirleşme, ülkemizde diğer ülkelere göre farklılık gösterir. Nitekim diğer küçük ve orta büyüklükteki şehirlerimizdeki artış, daha az olmakta, hatta gerileme ile görülmektedir. Türkiye'de gözlenen hızlı şehirleşme, bütün şehirlerin büyümesi şeklinde ortaya çıkmamış tamamen tersine bir durumla büyük şehirlerin "devleşmesi" biçiminde olmuştur. Şehirlere olan akında iç göçler, şehrin cazibesi, şehirde iş bulma olanağı, kan davası, fakirlik, topraksızlık, şehrin rahatlığı, tarımdaki makineleşme, aşırı iş gücü fazlası ve evlenme önde gelen sebepler arasındadır. Bu göçlere katılan nüfusun cinsiyet durumuna baktığımızda erkeklerin kadınlara nazaran daha fazla iştirak ettiklerini söyleyebiliriz (SERPER, 1978, s. 134).

(*) Yunanistan %2,4, İtalya %1, 3, Fransa %1, 4, İspanya %2, 3.

Öte yandan Türkiye'de şehirleşmenin demografik şehirleşme şeklinde oluşu gecekondular sorununu ortaya çıkarmıştır. Özellikle günümüzde büyük şehirlerimizin etrafını gecekondular bir ağ gibi sarmışlardır. Nitekim, şehir nüfusunun gecekonduda yaşayan yüzdesine baktığımızda Ankara'da %65, İstanbul'da %45, İzmir'de %35 ve Adana'da %45 olduğunu tesbit etmekteyiz. Diğer taraftan konut stoku içinde gecekonduların yüzdesi Ankara'da %65, Adana'da %49, İstanbul'da %40 ve İzmir'de ise %25'dir. Ayrıca suyu olmayan gecekonduların oranı %70 ve elektriği olmayanların oranı ise %40'ı aşmaktadır.

2.7. Nüfus Yoğunluğu

Nüfusun ülke içindeki dağılışının bilinmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan büyük önem taşır. Ayrıca ülkeler arası yapılacak karşılaştırmalarda da bir ölçü olmaktadır. Bilindiği gibi "belirli bir arazi parçasına düşen nüfus miktarı, nüfus yoğunluğu" (*) olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan ülkeler arası karşılaştırma yapmak için daha güvenilir iki nüfus yoğunluğundan bahsetmek yerinde olur. Bunlardan biri hepimizin bildiği yukarıda kısaca tarif edilen aritmetik nüfus yoğunluğudur. Bir diğeri ise fizyolojik nüfus yoğunluğudur. Ülke nüfusunun tarım arazisine bölünmesiyle bulunur. Üçüncü ise tarımsal nüfus yoğunluğudur. Bu da tarım sektöründeki nüfusu, tarım arazisine bölmek ile ifade edilmektedir. Nihayet şehir nüfus yoğunluğu ise, sadece şehirde yaşayan insanların şehrin kapladığı alana bölünmesi ile bulunur.

1927' den bu yana ülkemizdeki kilometrekareye düşen nüfus sayısı, nüfus artışına bağlı olarak artmıştır. Nitekim 1927' lerde kilometrekareye düşen nüfus miktarı 18 kişi iken, 1990 sayımında 73 kişiye yükselmiştir. Ülkemizin nüfus yoğunluğunu diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda, çok düşük olduğunu görürüz. Nüfus yoğunluğu Belçkada' da 323, Almanya' da 246, İngiltere' de 233, Yunanistan' da 76 kişidir. Bununla beraber A.B.D.' de kilometrekareye 26, İran' da 30 ve Avustralya' da 2 kişi düşmektedir. Diğer taraftan Türkiye' de nüfus yoğunluğu bölgeler arasında farklılık arz etmektedir.

Marmara km² ye 222 kişi ile birinci sırada yer alır. Bunu 90 kişi ile Akdeniz, 85 kişi ile Ege, 73 kişi ile Karadeniz, 65 kişi ile G. Doğu Anadolu ve 37 kişi ile Doğu Anadolu Bölgesi izler. Öte yandan şehirler arasında da farklılıklar görülmektedir. Örneğin; İstanbul' da km² ye 1280 kişi düşerken, Tunceli' de 17 kişi isabet eder. Ayrıca kıyı bölgelerimizde nüfus yoğunluğu iç bölgelerimize göre oldukça yüksektir.

(*) Nüfus yoğunluğu = Nüfus (P) / Arazi (A), Fizyolojik N. Y = Nüfus/Tarım Arazisi
Tarımsal N. Y = Tarımsal Nüfus Tarım Arazisi, Şehir N. Y = Şehirde yaşayanlar/
Şehrin kapladığı alan

2.8 Nüfusumuzdaki Bekleyişler ve Nüfus Projeksiyonları

Türkiye nüfusundaki bekleyişleri bilinen istatistik yöntemleriyle ve formulleriyle hesaplamak mümkündür. Yaptığımız projeksiyon hesaplarına göre 2000 yılında ceteris paribus nüfusumuzun %2,5' luk artış hızı ile 70 milyonu aşacağını söyleyebiliriz (*). Ayrıca aşağıdaki tabloda Türkiye nüfusunun gelecekteki gelişmesi çeşitli doğurganlık oranlarına göre verilmektedir.

TABLO : 7 Gelecekte Türkiye Nüfusu

<u>Yıllar</u>	<u>Nüfus (bin)</u>	<u>Yıllık Artış Hızı (%)</u>
1995	62.525	2,2
2000(*)	70.000	2,5
2010	85.000	2,1
2020	100.000	1,7

(*) 2000 Yılında 1.8 artış hızı ile 67.795 bin.

Diğer taraftan DPT' nin DBYKP' nında yer alan ve orta doğurganlık oranı varsayımı altında yapılan hesaplara göre ise Türkiye' nin gelecekteki nüfusu aşağıdaki tabloda gösterilen seviyede olabilecektir.

TABLO : 8 Gelecekte Türkiye Nüfusu (Orta Doğurganlık)

<u>Yıllar</u>	<u>Nüfus (bin)</u>	<u>Yıllık Artış Hızı (%)</u>
1975	40.198	-
1980	44.856	21.9
1985	50.204	22.5
1990	56.012	21.9
1995	61.932	21.0
2000	67.795	18.1

Kaynak: DPT, IV Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 26.

Orta doğurganlık oranının 2000 yılında binde 18' e kadar düşeceği, ölüm oranları da gerileyerek binde 10' dan binde 5,9'a düşebileceği yapılan hesaplarla tahmin edilmiştir.

$$(*) P_{2000} = P_{1990} (1+r)^n - 10 \text{ yıl}$$

Diğer taraftan Türkiye nüfusundaki bekleyişler çeşitli nüfus artış hızlarına göre yapılan projeksiyon hesaplarında ortaya konmuştur. Nitekim, yapılacak basit bir projeksiyon hesabı ile tahmin etmek, 2000, 2010 ve 2020 yıllarına kadar çıkarmak mümkündür. Buna göre nüfus 2000 yılında 70 milyon, 2010 yılında 85 milyon ve 2020 yılında 100 milyona ulaşacaktır. Yıllık artış hızı ise 2.51, 2.50, 2.14 ve 1.76 olacağını söyleyebiliriz.

Diğer taraftan nüfus artış hızı sabit ve % 2 varsayımı (ceteris paribus) ile yaptığımız projeksiyon hesapları da ülkemiz nüfusunun gelecek nüfus sayımında (1995' te) 61.754' e ulaşacağını tesbit ediyoruz.

TABLO : 9 Gelecekte Türkiye Nüfusu

Yıllar	Nüfus (bin)	Yıllar	Nüfus (bin)
1986	51.677	1991	57.053
87	52.710	92	58.194
88	53.764	93	59.357
89	54.839	94	60.544
90	55.935	95	61.754

Ancak, Türk ve yabancı uzmanlar tarafından yapılan çeşitli hesaplarda ortak olan görüş, Türkiye' de doğum oranlarının gittikçe arttığı ve dolayısıyla nüfus artışının yükseldiğidir.

Diğer taraftan D.P.T.' nin D.B.Y.K.P.' nında yer alan ve orta doğurganlık oranı varsayımı altında yapılan hesaplara göre ise Türkiye' nin gelecekteki nüfusu aşağıdaki tabloda gösterilen rakamlara ulaşacağını söyleyebiliriz.

TABLO : 10 Gelecekte Türkiye Nüfusu
(Orta Doğurganlığa Göre)

Yıllar	Nüfus(bin)	Yıllık Artış Hızı (%)
1975	40.198	
1980	44.856	21.9
1985	50.204	22.5
1990	56.012	21.9
1995	61.932	20.1
2000	67.795	18.1

Kaynak : DPT IV Beş Yıllık kalkınma planı, s. 26.

Orta doğurganlık oranınının 1995-2000 döneminde binde 24'e kadar düşeceği, ölüm oranları da gerileyerek binde 10' dan binde 5.9' a düşeceği yapılan hesaplamalarla tahmin edilmiştir. Ancak bu oranlar gerçekleşmemiştir.

Sonuç olarak şimdiki nüfus artış hızı ve büyüme oranı değişmediği takdirde Türkiye' nin iki katı nüfusa sahip olması için 26 yıl gerekmektedir. Yapılan hesaplamalara göre nüfus artışı %1, %2 ve %3 olan ülkeler 69 yıl 35 yıl ve 23 yıl sonra iki misli nüfusa sahip olacaktır. Nitekim, Meksika 21, Tayland 21, Libya 23, İran 24, K.Kore 25, Türkiye 26, İsrail 29, Romanya 54 Japonya 63, BDT 70, Yunanistan 85, Fransa 100, İngiltere 140 ve İsveç 140 yılda bir nüfusları iki katına çıkabilecektir.

Son planlar açısından ise, Beşinci ve Altıncı B.Y.K. Planları dönemleri içinde özellikle kalkınmanın en önemli unsuru olarak beşeri kaynak üzerinde durularak nüfusun niteliklerinin ve özelliklerinin geliştirilmesi temel ilke olarak ele alınmıştır.

Bumlardan bazıları şöyle özetlenebilir; doğum, ölüm oranları, bebek ölüm hızları, aile ve ana-çocuk sağlığı, okullaşma oranları nüfusun talep ettiği hizmetler seviyesi, isdihtam, yaygın eğitim, hizmet öncesi eğitim, hizmet-içi eğitim, insan gücü planlaması işgücü arzı ve talebi arasındaki denge sağlanması ile ilgili kavramlar üzerinde durulmaktadır.

Altıncı Beş yıllık Kalkınma Planı döneminde nüfus artış hızı binde 21,6, kaba doğum oranı 28,5, kaba ölüm oranı binde 6,9, bebek ölüm oranı binde 51,3, ortalama ömür oranı 67,6, yükseltilmesi yurt dışına göç olayındaki sorunların minimize edilmesi, sağlık hizmetlerinin kalitesinin arttırılmasınının, barınma, beslenme, sosyal güvenlik, sosyal yardım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, eğitim çağındaki nüfusun kalitesinin yükseltilmesi... planın hedefleri arasında sayılabilir.

İstihdam açısından ise, ABYKP' nin da istihdam politikasıyla sanayileşme ve sektör politikaları bir entegrasyon içinde mütalaa edilmektedir. Özellikle istihdam artışı ülkenin kaynak dağılımına uygun bir yönde, emek-yoğun sanayi kollarındaki potansiyelden maksimum düzeyde yararlanmaya yönelmektedir. İşsizliğin azaltılması ile ilgili çeşitli projeler, AR-GE ve APK çalışmalarına hız verilmesine ait yeni düzenlemelere gidileceğini söyleyebiliriz.

2.9. Hızlı Nüfus Artışının Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda da görüleceği gibi Türkiye' de nüfus hızla artmaktadır. Bunun sonunda birçok sorunlar da ortaya çıkmakta ve var olanlar ise ağırlığını giderek arttırmaktadır. Türkiye' deki aşırı doğurganlık buna bağlı olarak büyük nüfus artışı ekonomik gelişmeyi ağırlaştırmaktadır. Bu hızlı artış üretim faktörleri üzerinde (sermaye, işgücü, doğal kaynaklar ve teknoloji) etkili olmaktadır. Öte yandan hızlı nüfus artışı, gelir dağılımı, eğitim, sağlık hizmetleri, iç göç, kentleşme, beslenme ve çevre gibi alanları da etkilemektedir (BAŞOL, 1980, s. 18-24).

Bu sorunların doğal olarak tek nedeni hızlı nüfus artışı değildir. Ancak ilk ve ana nedeni hızlı nüfus artışıdır (*). İşte nüfus artışını gelişmiş ülkelerde olduğu gibi düşük tutulması yolunda alınacak önlemler ki, bunlar arasında en başta nüfus planlaması (**), aile planlaması (KUYUCUKLU, 1977, s. 123) (optimum aile modeli 2 veya 3 çocuk) ve doğum kontrolü gelir. O zaman nüfus artış oranının düşürülmesi ülkemizde önce fertler sonra aileler ve nihayet Türkiye Ekonomisi üzerinde aşağıdaki olumlu gelişmeleri "en azından" hızlandıracaktır:

- 1- Fert başına düşen gelirden artış sağlar.
- 2- Teknik bilgi ve kültür seviyesi yüksektir.
- 3- İşsizlik azalır.
- 4- Tasarruf ve sermaye birikimi artar.
- 5- Yatırımlar, demografik yatırımlar yerine prodüktif alanlara kayar.
- 6- Demografik ve sosyal altyapı yatırımları yerine verimli alt ve üst yapı alanlarına kayar.
- 7- Okullaşma oranı artar.
- 8- Belediye ve sağlık hizmetlerinin kalitesi yükselir.

(*) 1959 yılında Hindistan'ın Başbakanı Nehru "Nüfus kontrol bizim için sorunlarımızı çözmemiz, fakat öteki sorunlarımız da bunsuz çözülmez" demiştir.

(**) Nüfus Planlaması: Doğum Önleyici tedbirler.

Aile Planlaması: Fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmalarıdır.

Bu bakımdan Türkiye' nin izleyeceği nüfus politikası (29); besleyebileceği, yetiştirebileceği bir nüfusa sahip olması, yani sıhhatli, okur yazar ve kalitece (30) üstün ve bir iş gücü sahibi olması amaç edilerek uygulanmalıdır. Bu politikanın en iyi bir şekilde tesbit edilmesi, ekonomik kalkınmaya hız katacaktır. Yukarıda belirttiğimiz hususlar yerine getirilmeden gerçek anlamda bir ekonomiden söz etmek mümkün değildir.

Geçtiğimiz yetmiş yılda artan nüfus kalkınmamızda olumlu rol oynamıştır. Ancak bugün için artan nüfus kalkınmayı güçlendiren bir hal almıştır. Özellikle olumsuz etkilerini son yıllarda belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Bu bakımdan çoğalan nüfus ihtiyaçlarının (sağlık, beslenme, eğitim, iş imkanları...) yerine getirilmesini plânlamak ve optimum nüfusumuzun belirlenmesi gerekir. Bunun aksi durumlar söz konusu olunca, doğan her bebeğin önce ailesine, sonra topluma ve nihayet ekonomiye bir yük olacağı hatırdan çıkarılmamalıdır. Ayrıca demokratik değişkenleri etkileyici nitelikleri tedbirlerin sonuçlarının görülmesi uzun zaman almaktadır. Örneğin; isdihtam alanında bu süre 15 yıldır (31).

3. İSTİHDAM

3.1. Türkiyedeki Genel Durum

İstihdam basit olarak çalışabilir durumda olanlara niteliklerine ve yeteneklerine göre iş bulmak diye tanımlanabilir. İstihdam az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler için son derece önemli bir konudur. Çünkü işsizliğin toplum için ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksektir. Başka bir ifadeyle ekonomik ve kültürel hayatımızın gelişip zenginleşmesinde temel faktör olduğu için hayati bir değer ve önem taşımaktadır.

Nüfusumuzun genç nüfus karakterinde olması dolayısıyla ekonomimiz her yıl (15-59) yaş diliminde büyük artışlar ile karşı karşıyadır. Ayrıca, şehirleşme gibi başka sorunlar da eklendiği için, işgücü arzı kaynaklarımız üzerinde ciddi bir baskı unsuru yaratmaktadır.

(29) Adnan GÜRİZ, Türkiye' de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayın No: 2, Sevinç Mat., Ankara, 1975.

(30) Nüfusun kalitesini belirleyen özellikler şöyle sıralanabilir; sağlık standartları, bedeni ve zihni sağlamlık, fikri yetenek, okur-yazarlık, tahsil derecesi iş ve meslekteki bilgi ve tecrübe.

(31) Baran TUNCER, Gelecekte Türkiye Nüfusu ve Ekonomisi, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını Önder Mat., Ankara, 1977, s. 9.

Çalışma çağındaki nüfusun tamamı ekonomik bakımdan aktif değildir. Öğrenciler, bazı hastalar ve sakatlar, ev kadınları, emekliler, tutuklu ve hükümlüler aktif nüfus içinde yer almaz. Bu bakımdan çalışma çağındaki nüfusu iktisadi açıdan faal olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayırmak mümkündür (*).

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin, özellikle son yıllarda en büyük sorunlardan biri olan istihdam, Türkiye için en başta gelen bir sorun olarak görülmektedir. Giderek de ağırlığını arttırmaktadır. Nitekim her yıl artan istihdam imkanlarına karşın, daha büyük bir hızla artan işgücü arzı, açık ve gizli işsizliği elem ve endişe verecek boyutlara ulaştırmış bulunmaktadır.

Bu bir ekonomik sorun olmaktan önce, insanlık sorunu olarak görülmektedir.

İstihdam genel durumuna bakıldığında işgücü arzının 1993 yılı itibariyle 20.080 bin (15-64 yaş) ve işgücü talebinin 18.632 bin kişi, toplam işgücü fazlasının ise 1.448 bin kişi olduğu görülmektedir (**).

İşsizlik gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik ve sosyal bir sorun olma özelliğini korumaktadır. OECD ülkeleri ile ilgili veriler incelendiğinde ; işsizlik ortalamasının, 1989 yılında, % 9 olduğu görülmektedir. Aynı tabloda Japonya, İzlanda, Lüksemburg ve İsveç, işsizliğin en düşük olduğu ülkeler arasında yer alırken Türkiye işsizliğin en yoğun olduğu ülkeler arasında, İspanya İrlanda ve İtalya' dan sonra dördüncü sırada bulunmaktadır.

İstihdamdaki büyüme açısından 1984-87 döneminde, OECD ülkeleri ortalamasının üzerinde bir gelişme gösteren Türkiye ekonomisi 1988 yılında, istihdamda en düşük artış kaydeden veya azalma gösteren İngiltere, İzlanda, Danimarka, Norveç ve Yeni Zelanda gibi ülkeleri arasında yer almıştır.

Diğer taraftan işsizlik oranı ile enflasyon oranının toplamı OECD tarafından "Rahatsızlık Endeksi" olarak nitelendirilmektedir. Bu konuda 1991 yılı için ülkeler itibariyle karşılaştırmalı veriler :Tablo :13' de sunulmuştur.

(*) Yeni görüşlere göre; enformasyon'da %5 tarım %50, sanayi %15 hizmetler %30'dur.

(**) Cari ücretten çalışmak isteyip iş bulamayan kimseye işsiz denir. Cari ücreti beyenmediği için veya kendine bağlı nedenlerle çalışmayan kişileri işsiz kabul etmemekteyiz.

TABLO : 12

OECD Ülkelerinde İşsizlik ve İstihdamda Büyüme Oranları (%)

<u>ÜLKELER</u>	<u>1989</u>	<u>1990</u>	<u>1988</u>	<u>1989</u>
A.B.D.	5.2	5.4	2.3	2.0
Japonya	2.3	2.3	1.7	1.9
Almanya	7.3	7.1	0.6	1.4
Fransa	9.5	9.3	0.8	1.0
İtalya	12.0	12.2	1.2	0.5
İngiltere	6.5	6.6	3.0	1.6
Kanada	7.5	7.6	3.2	2.0
Avusturya	3.4	3.3	0.4	1.3
Belçika	9.1	8.3	1.3	1.3
Danimarka	9.4	9.5	-0.3	-0.5
Finlandiya	3.5	3.6	0.3	1.5
Yunanistan	7.8	8.6	1.5	1.0
İzlanda	1.7	2.0	0.3	0.3
İrlanda	16.0	15.3	0.3	0.8
Lüksemburg	1.4	1.4	0.3	0.8
Hollanda	7.6	7.0	3.0	2.7
Norveç	5.1	4.9	-0.6	-2.7
Portekiz	5.4	5.3	2.6	1.5
İspanya	17.3	16.1	2.9	3.6
İsveç	1.3	1.7	1.5	1.4
İsviçre	0.6	0.6	1.3	1.0
Türkiye	10.7	11.1	1.4	0.5
Yeni Zelanda	7.2	7.2	3.5	-0.5
Toplam OECD	9.0	8.9	1.8	1.6

Kaynak: OECD, Ekonomik Outlook 46, Desember, 1989

Tablo 13'de de görüldüğü gibi ülkemizdeki iki canavar enflasyon ve işsizlik ekonomimizi, sosyal refahımızı büyük bir baskı altına almaktadır.

Açık işsizlerin yaş gruplarına göre dağılımına ait veriler (İİBK, 1982, s. 135) incelendiğinde; kayıtlı açık işsizlerin yaklaşık 2/3'ünün 20-29 yaş grubunda bulunduğu görülmektedir. Bu grubun, %12.7 ile 15-19 yaş grubu izlemektedir. 1985-1992 yılları arasındaki dağılım genel olarak değerlendirildiğinde, işsizlik sorununun, 15-29 yaş grubunda odaklaştığı görülmektedir.

TABLO : 13 Seçilmiş Ülkelerde Rahatsızlık Endeksi

Ülkeler	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Rahatsızlık Endeksi (%)
			16.4
Kanada	10.1	6.3	11.6
Amerika	6.7	4.9	5.9
Japonya	2.2	3.7	11.7
Belçika	8.8	2.9	12.6
Fransa	9.4	3.2	7.6
Almanya	5.0	2.8	18.2
İtalya	11.3	6.9	14.6
İngiltere	8.2	6.4	14.8
Avustralya	9.9	4.9	79.3
Türkiye	8.2	71.1	

İş arayanların eğitim düzeyine göre dağılımında ikokul mezunları, işsiz grubun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu grubu % 16.8 ile lise ve dengi, % 14.5 ile de ortaokul ve dengi okul mezunları izlemektedir. Yüksek öğrenim görmüş (lise üstü sanatla ilgili bölüm mezunları dahil) açık işsizlerin toplam içindeki payı %3'tür.

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun verileri toplu olarak değerlendirildiğinde, iş arayanların % 90'ının vasıfsız işgücünden oluştuğu ve genç işsizlerin (15-29 yaş), işsiz grubun çoğunluğunu oluşturduğu söylenebilir. Bu çerçevede, bir taraftan belli alanlarda karşılanamayan açık işler, diğer taraftan da niteliksiz bir işgücü arzı sözkonusudur. Bir başka ifadeyle, işsizlik ve niteliksizlik olguları, birbirleriyle paralellik göstermektedir. Bu da nüfus ve ekonomik büyümeye birlikte, istihdamı etkileyen önemli bir değişken olarak işgücünün "eğitim"i üzerinde durulmasını gerektirmektedir.

Ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü arzı ve mevcut işgücünün niteliklerinin iyileştirilmesi konularında eğitim sistemi kritik önem taşımaktadır. Eğitim sisteminin bu fonksiyonunu istenilen ölçüde yerine getirilebilmesi, eğitim programlarının iş hayatının gereklerine uygun düzenlenmesiyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu ilişkinin yeterli olmayışı nedeniyle, bugün orta öğretim ve yükseköğretim mezunlarının istihdamında güçlükler çekilmektedir. Özellikle son yıllarda hızlı bir biçimde büyüme gösteren yükseköğretim kademesiyle mezunların "açık işsizlik" ve "eksik istihdam" durumunun ciddi boyutlara ulaştığı söylenebilir.

Bir kişi istihdam edebilmek için gereken yatırım miktarı da her geçen yıl artmaktadır. Aşağıda bazı işkolları için yatırım miktarı konunun önemini daha detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

TABLO :14

Bir Kişi İstihdam Edebilmek İçin Gerekli Yatırım Miktarı (1990)

<u>Alt sektörler</u>	<u>Milyon TL</u>	<u>Alt sektörler</u>	<u>Milyon TL</u>
Gıda-İçki	23	Taşıt Araçları	73
Dokuma-Giyim	15	Madeni Eşya	16
Orman Ürünleri	18	Makina İmalatı	18
Deri	7	Elektrik Makinesi	34
Lastik	12	Çimento	64
Kimya	119	Ulaştırma	61
Cam	12	Turizm	13
Demir-Çelik	65	Ortalama	36.7

Diğer taraftan bölgemize göre bir kişiye istihdam sağlamanın bedeli, Karadeniz Bölgesinde 386, Marmara Bölgesinde 493, GDA Bölgesinde 750 milyon, DAB'da 360, EB'de 354 Akdeniz Bölgesinde 474 ve İç Anadolu Bölgesinde 347 milyon TL. dir. Ana Sektörler olarak ise madencilik, tarım hizmetler, imalat ve enerji gelmektedir. Madencilikte bir kişilik istihdam için 270 milyon TL. enerjide ise 6 Milyar 384 milyon TL.yatırım yapmak gerekmektedir.

3.2. Yurt Dışındaki İş Gücü

Öte yandan 20-25 yıl kadar önce, yurt dışına göç etmeye başlayan işçilerimiz, fazla işgücü potansiyelinin eritilmesinde büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Ancak, istihdam sorununun çözülmesinde yararı olan bu imkan beraberinde bir çok sorunları da getirmiş bulunmaktadır. 1984 yılında toplam yurt dışına göndermeler 1.105.603'ü bulmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, işçi göçünün istihdam sorunumuza büyük katkısı olmakla beraber, özellikle kalifiye işgücü açıklarımızın artmasına yol açmaktadır. Nitekim 1967'lerde yurt dışına gönderilen işçiler arasında kalifiye işçi oran %31.2 iken son yıllarda bu oran %70'e kadar yükselmiştir. Bu da sanayileşme sürecinde kalifiye insan gücü açıklarının artması dolayısıyla kalkınmamızda önemli güçlükler yaratmaktadır.

Diğer taraftan tüm ülkelerdeki değişim, iki Almanya'nın birleşmesi, Kanada ve Avustralya'nın eskisi gibi işçi talebinde bulunmaması, din ve dil birliğine sahip olduğumuz, özellikle yeni egemenliğini ilan eden ülkelere yeterince sahip çıkamamamız yurt dışına işçi gönderme imkanlarını sınırlamaktadırlar (*).

(*) 1989 yılında 49.928 işçi gönderilmiş olup, 32.319 S. Arabistan, 12.608 Libya, 2549 Irak, 987 diğer ülkeler, 932 SSCB, 271 Avustralya, 262 Avrupa Ülkelerine doğru olmuştur.

Yurt içi istihdam baskısının bir ölçüde hafifletilebilmesi açısından, 1989 yılında da yurt dışı istihdam imkanlarından yararlanılmıştır. Yurt dışı için başvuru sayısında büyük bir azalma gözlenirken, gönderilen işçi sayısı hemen hemen bir önceki yıl ile aynı düzeyini korumuştur. Yurt dışına gönderilen işçilerin büyük bir çoğunluğu Suudi Arabistan ve Libya'ya gitmiştir. Diğer taraftan, Avrupa ülkelerine gönderilen işçi sayısı durma noktasına gelirken, Türk müteahhitlerin yeni işler aldığı BDT yeni bir pazar oluşturabilir.

4. DEMOGRAFİK YAPI VE İSTİHDAM SORUNLARI

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar çerçevesinde , ülkemizdeki demografik yapı ve istihdam sorunları nelerdir? Sorusuna maddeler halinde şöyle cevap verebiliriz.

- Doğum oranı yüksektir.
- Nüfus artış hızı çok yüksektir.
- Nüfusun kültür seviyesi düşüktür.
- Okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 19.5'tir.
- Bağımlılık oranı yüksektir.
- Nüfus yoğunluğu her bölgede aynı değildir.
- Toplam nüfusun % 44'ü tarım sektöründedir.
- Ölüm oranları yüksektir.
- Eksik ve yetersiz beslenme ile yanlış beslenme vardır.
- Ortalama yaş seviyesi düşüktür. Yaşama ümidi azdır.
- Bebek ölüm oranları yüksektir.
- Eğitim düzeyi ve okullaşma oranı düşüktür.
- Konut açığı yüksektir.
- İç talep artmaktadır.
- Hızlı bir demografik kentleşme olmaktadır.
- Gelir dağılımı - tasarruf - yatırım - üretim - tüketim - istihdam korelasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Yurt dışındaki işçilerimizin iş güvenliği, sağlık, konut, sosyal güvenlik, işçi çocuklarının durumu, mesleki eğitim sorunları vardır.
- İş kanunu kapsamı dar tutulmuş, özellikle tarım kesimi için bir iş kanunu çıkarılmamıştır.

- Aşırı enflasyon ve bunu takip eden strateji hatası olarak yapılan devalüasyonlar yönünden birçok kuruluşun kapanması ve işçi çıkarılması sosyal sorunları arttırmaktadır.
- Uzun yıllardan beri kanun ve tüzüklerde birçok değişiklikler yapılmış olmasına rağmen işçi-memur ayırımı bir türlü açığa kavuşturulamamıştır.
- Asgari ücret politikası ve kıdem tazminatı enflasyonu arttırıcı bir rol oynamaktadır.
- Kıdem tazminatı uygulaması, çalışma hayatının en yoğun

tartışmalara sebep olan konusudur. Kıdem tazminatının vergilendirilmesi, uyuşmazlıkları adeta içinden çıkılmaz bir hale sokmuş, bu tazminata mahsus fona ilişkin konu hala hazırlanamamıştır.

- Dengesiz iç göçlere, hızlı şehirleşmeye yol açmakta, metropol ve megapol büyük kentler oluşmaktadır.
- Tarım kesiminde gizli işsizlik, diğer kesimlerde açık işsizlik vardır. Emek tarzı artışı % 2.2' dir. Artan emek arzını masedilmez bir duruma gelinmiştir.
- Fertlerin sağlık hizmetleri yeterince karşılanamamaktadır.
- Beslenme sorunları ağırlaşmaktadır. Gıda maddelerinin artış hızı % 4 olması gerekirken % 1.2'dir.
- Eğitimin yetersiz olduğu görülmektedir.
- Fertlerin yerleşme ve konut sorunları artmaktadır (Gecekondularda oturanlar, nüfusun %20' sini teşkil eder).
- Yol, trafik, kanalizasyon, su, elektrik... gibi belediye ve şehir hizmetleri ağırlaşmaktadır. Çevre sorunları artmaktadır.
- Hızlı nüfus artışı ile demografik yatırımların payının artması gerçek kakınmayı sağlayacak, Ekonomik yatırımlar payının azalmasına neden olmaktadır.
- Gelir dağılımı bozulmakta, gelir artışı düşmektedir.
- Ahlaksal yıkıntıların varlığı, toplumsal hastalıklara, asayişin bozulmasına neden olmaktadır.
- Doğal kaynakların aşırı kullanımı veya tahribi söz konusudur.
- Bölgesel dengesizlikler vardır. Ferdi gelir ve fırsat eşitlikleri azalmaktadır.
- Bağımlılık oranı yüksektir.

- % 2.2 nüfus artışı tüketimine hız katarak aşırı talep yaratmaktadır.

Çoğalan nüfus sağlığını medeni insanlara yaraşır bir şekilde korunmasını, beslenmesini, eğitim görmesini ve iş imkanları sağlanmasını planlamak gerekmektedir.

Bu hususlar yerine getirildiği takdirde nüfus artışından bir endişemiz olmaz. Ancak bunun aksi olunca, dünyaya gelen her bebeğin, önce ailesine sonra topluma ve nihayet ekonomiye yük olacağı akıldan çıkarılmamalıdır.

Bu açıklamalarımızdan sonra Türkiye' de istihdam acaba nasıl arttırılabilir ? İşte bu sorunun cevabını vermek için alınması gerekli önlemleri sıralamak lazımdır.

Istihdamı arttırabilmek için şu önlemler alınabilir.

- Sanayinin gelişmesine daha büyük ağırlık verilmeli,
- Üretim faktörleri ihracata yönlendirilmeli,
- İstihdam yaratıcı temel proje ve sektörler öncelik verilmeli,
- İmkanlar ölçüsünde emek yoğun teknolojiler tercih edilmeli,
- Büyük sanayiinin küçük sanayi ile entegrasyonu sağlanmalı,
- Ulusal enerji kaynakları geliştirilmeli ve enerji üretim tesisleri bir an önce devreye sokulmalıdır. Özellikle büyük barajın yerine küçükler tercih edilmeli;
- Yurt dışından özellikle müteahhitlik dalında işler alınmalı,
- Kırsal yörelerde iş imkanları yaratılmalı, el, ev ve köy sanatları geliştirilmeli, hediyeleşme eşya yapımı organize bir biçimde ele alınmalı,
- Tarımda da çok işgücü gerektirecek ürün türlerine ağırlık verilmelidir.
- Yurt dışına vasıfsız işgücü sevki için gerekli anlaşmalar yapılmalıdır.
- Şehirleşme disiplin altına alınmalı,
- Kamu sektörü alt yapı yatırımları hızlandırılmalı,
- Ev üretimi geliştirilmeli,
- Kendi işini kurana yardım edilmeli,
- Atıl kapasiteler giderilmeli
- Makro paket projeler uygulamalı, (ağaçlandırma, bataklık kurutma, S.B. sın ticare..),
- Organize sanayi bölgelerinin sayısı arttırılmalı,

- Tasarruf projeleri geliştirilmeli,
- Konut üretimi teşvik edilmeli,
- Tevsi projelere gidilmeli,
- Nüfus planlaması, aile planlaması uygulanmalı,
- Atölye tipi projeler uygulanmalı,
- Turizm pansiyonculuğu geliştirilmeli,
- Özel üniversite kurulmalı,
- B.i.G. (Bölgesel İstihdamı Geliştirme) projeleri uygulanmalı,
- Ev üretimi teşvik edilmeli,
- İşletmecilik problemleri olan kuruluşlara yardım edilmelidir.

Bu alandaki önerilerimizin önemli bir bölümünü ise;

- Türkiye Ekonomisi,
- Demografi,
- Doğal Kaynaklar Ekonomisi (Enerji ve çevre sorunları) adlı kitaplarımda ayrıntılı olarak bulmak mümkündür.

SUMMARY

This paper comprehensively reviews the developments in the demographic structure of Turkey in retrospect. In this framework, the following characteristics of the population are primarily examined: Growth rate, age structure, education level, internal and external migration, density, expectations and projections. Negative effects of the rapid growth rate of the population on the Turkish economy and the relationship between demographic structure and the employment issues are also discussed. In addition, each section provides a brief evaluation of the implications.

KAYNAKÇA

AKAR, Ahmet.; İşçi Göçü, Hilal Mat., İstanbul, 1972.

AKTAN, Reşat.; Türkiye İktisadı, Sevinç Mat. Ankara, 1972.

Başbakanlık Basın Yay. Gen. Müd.; Türkiye 1983, Dönmez Basımevi, Ankara, 1983.

BAŞOL, Koray.; Türkiye'de Nüfus Artışının Ekonomik ve Sosyal Yapıya Etkileri, Doçentlik Kollojyum Tebliği, İzmir, 1980.

- CILLOV, Halûk.; **Nüfus İstatistikleri ve Genel Demografinin Esasları**, Sermet Mat., İstanbul, 1960.
- DİE.; **Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Ankara, 1993.
- DPT.; **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1979.
- DPT.; **VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankaray, 1990.
- ERDİL, Gü.; **Toplumsal Yapı Araştırması Nüfus ile İlgili Gelişmeler, 1950-1970**, Ankara, 1977.
- GÜRİZ, Adnan.; **Türkiye'de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni**, Sevinç Mat, Ankara, 1975.
- SERPER, Özer.; **Türkiye Demografisi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1978.
- TUNCER, Baran.; **Gelecekte Türkiye Nüfusu ve Ekonomisi**, Önder Mat. Ankara, 1977.
- TUNCER, Baran.; **Ekonomik Gelişme ve Nüfus**, Hacettepe Ün.Yyını, Ankara, 1976.
- YALÇINTAŞ, Nevzat.; **Türkiye'nin Sosyal Bünyesi**, İstanbul, 1972.